P. Pott

Willem Verstegen, een extra-ordinaris Raad van Indië als avonturier in India in 1659. (Met 4 platen)

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 112 (1956), no: 4, Leiden, 355-382

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

WILLEM VERSTEGEN,
een extra-ordinaris Raad van Indië als avonturier in India
in 1659.

In het noord-westen van het huidige India, ruwweg gesproken tussen de oude keizersstad Agra en de huidige grens tussen India en Pakistan, ligt de landstreek Rājputānā, het „gebied der vorsten-zonen”, zoals zij terecht wordt genoemd. Verspreid in dit dorre landschap rijzen hier en daar heuvels en hoogten op, die in de loop van de 15de en 16de eeuw door deze vorstenzonen werden verkoren om er hun forten te bouwen als centra van hun heerschappij over het omliggende gebied. Hun geslachten hebben vele beroemde krijgsoversten geleverd voor de legers van de verschillende Groot-Mogols, voor wie zij menige zege hebben bevochten. Zij stonden bij het hof in Agra in hoog aanzien; zo nam Akbar een dochter van de maharaja van Jaipur tot gemalin, die de moeder werd van de latere keizer Jahāngīr. Jaipur is echter niet de enige vestingstad in dit gebied. Er liggen nog een aantal meer, die door hun thans wel iets verbleekte glans van wat zij eenmaal waren, nog steeds de gedachten terugroepen naar een romantische tijd; een tijd van ridderlijkheid en felheid, waarin geen plaats was voor een zwakkeling. Daar is allereerst Ajmēr, wel de sleutel van Rājputānā genoemd, door Akbar in 1556 bij zijn rijk gevoegd en gemaakt tot keizerlijke residentie, waar zowel hij als Jahāngīr dikwijls verblijf hielden. Akbar had een open oog voor de strategische ligging van deze stad aan het noordelijke uiteinde van een doorgang door het Arāvalli-gebergte, die in zuid-westelijke richting voert naar Ahmādābād en de kust van Gujarāt. De omgeving van Ajmēr is nog redelijk vruchtbaar, doch in de smoorhete maanden van het jaar — mei en juni — heeft men hier reeds met watergebrek te kampen. Veel groter omvang neemt dit watergebrek aan naarmate men komt in het noord-westelijke deel van Rājputānā, in de z.g. Thar-woestijn, berucht vanwege zijn droogte, en hitte en zijn zandstormen. Hier ligt Bikanēr, aan het eind van de 15de eeuw gesticht door een zoon van de maharaja van Jodphur van de beroemde Rāṭhōr-clan. Laten wij ons in gedachten voor een ogenblik naar deze stad begeven.

Ik zal niet trachten haar te beschrijven. Wie het prachtige boek 'Kim' van de bekende Engelse schrijver Rudyard Kipling kent, herinnert zich misschien de passage waarin de held van het boek door zijn oudere vriend Mahbub Ali wordt meegenomen naar deze stad, waar hij het eerste bewijs van bekwaamheid moet leveren in het kaarttekenen zonder dat dit de aandacht op hem vestigt. In enkele regels weet Kipling op een sublieme wijze deze stad te kenschetsen: „Next holidays he was out with Mahbub, and here, by the way, he nearly died of thirst, plodding through the sand on a camel to the mysterious city of Bikaner, where the wells are four hundred feet deep, and lined throughout with camel-bone”.

De stad ligt iets hoger dan het omringende landschap en ziet er waarlijk imposant uit, omgeven als zij is door een zware vestingmuur met bastions. In het eigenlijke fort in het noord-oosten der stad vindt men een aantal paleizen, gebouwd door de verschillende heersers. Hieronder valt speciaal de Anūp Mahāl te roemen, welke dateert uit de dagen van Maharaja Surat Singh (1788—1828).

Niet alleen is dit paleis ontegenzeggelijk een fraai bouwwerk, maar het heeft tevens naam verworven door een prachtige collectie Sanskrit en Perzische handschriften, die de vorsten van Bikanēr er hebben samengebracht, en welke tot op de huidige dag bewaard is gebleven. Enkele jaren geleden is men begonnen met het vervaardigen van een catalogus van de Sanskrit handschriften in deze bibliotheek, waarvan thans enkele delen zijn verschenen. Bij de ordening van het handschriftenbezit kwam een klein geschriftje te voorschijn, dat stellig een vreemd element vormde in dit geheel. Hoè vreemd echter, kon men aanvankelijk niet weten. Wel was het duidelijk dat men te doen had met een geschrift in een Europese taal, terwijl de toestand waarin het verkeerde alle redenen gaf te veronderstellen dat het op een eerbiedwaardige ouderdom kon bogen. Het lag voor de hand dat men van deze vondst mededeling deed aan de heer K. M. Panikkar, die in India een zekere bekendheid heeft verworven door enkele boeken over de werkzaamheid der Portugezen en Nederlanders in India.¹ Hoewel de heer Panikkar er niet in slaagde het handschrift te ontcijferen, had hij een sterk vermoeden dat het wel eens een 17de eeusw Hollands geschrift kon zijn. Hij ontfermde zich over het boekje en nam het mee, toen hij kort daarop als ambassadeur van India naar China werd gezonden. In Peking toonde hij het aan Dr. J. Vixeboxe van de Nederlandse

¹ K. M. PANIKKAR, *Malabar and the Portuguese*, Bombay 1929; *Malabar and the Dutch*, Bombay (1931).

ambassade, die terstond vaststelde dat het inderdaad een geschrift moest zijn door een Nederlander opgesteld, maar het ontbrak hem aan tijd en gelegenheid om het nader te onderzoeken, en zo werd het naar Nederland opgezonden ter bestudering, waar het min of meer toevallig aan mijn zorgen werd toevertrouwd.

De opgave die hier werd gesteld was waarlijk niet zo eenvoudig en het heeft enige jaren van geregeld zoeken en speuren gekost om het geschriftje te analyseren, en zonder een belangrijke dosis puur geluk, zou ik er niet in zijn geslaagd dit werkje zijn plaats te geven en de schrijver van dit document-humain te ontdekken, noch om diens méér dan romantische levensloop aan de vergetelheid te ontrukken. Doch laat ik eerst een nadere beschrijving geven van dit geschrift zelf. Door de zorgen van de huidige eigenaar is het werkje opnieuw ingebonden in een rode, halfleren, band, maar waar de pagina's tevoren niet genummerd waren en het boekske vóór deze behandeling in de rug geheel doorgesleten was en eigenaar noch binder een letter van het geschrift vermochten te lezen, zijn de bladen in een bonte mengeling dooréengerakt. De bladzijden van het oorspronkelijke boekje moeten ongeveer 10 bij 15 cm. hebben gemeten, en zijn verticaal gelinieerd als een eenvoudig kasboek. In totaal telt het thans 126 bladzijden, waarbij alle reden bestaat om aan te nemen dat enkele pagina's verloren zijn geraakt, doch vermoedelijk niet vele. Het papier is het bekende oud-Hollandse en nog steeds stevig, hoewel iets gebruind. De aantekeningen die de oorspronkelijke eigenaar aan het papier heeft toevertrouwd, zijn kennelijk in haast en zonder veel zorg of overleg neergeschreven. Met uitzondering van ruim twee pagina's — welke bij nader onderzoek de eerste van het boekje bleken te zijn en die zijn beschreven met een loodstift, — zijn alle aantekeningen in inkt geschreven. Dit schrift is volkomen scherp bewaard gebleven; de bladzijden in loodstift geschreven hebben de grootste moeite bij de ontcijfering opgeleverd. Het schrift is wat onregelmatig, maar na enige oefening toch redelijk goed leesbaar. Dat de schrijver zijn aantekeningen voor de vuist weg neerschreef, blijkt uit de talloze doorhalingen en correcties, welke hij heeft aangebracht, althans in één deel van het geschrift. Dit bestaat nml. duidelijk uit verschillende onderdelen, waarvan er twee dadelijk zijn te onderkennen, nml. een soort journaal of dagverhaal van een reis, en een kasboek. Terwijl het eerste gedeelte vol doorhalingen, veranderingen en aanvullingen zit, komt er in het kasboek geen correctie voor, hetgeen al dadelijk een aanwijzing geeft betreffende de aard, misschien ook het beroep, van de auteur. Deze vermeldt in het kasboek telkens

de dag van de maand en de naam van de plaats waar hij zich die dag bevond. Waar ook in het journaal beide gegevens voorkomen, kon door een combinatie van gegevens de reconstructie van de juiste volgorde van de bladen van het boekje geschieden. Hierbij kon ook worden vastgesteld dat de aantekeningen betrekking hadden op gebeurtenissen in het jaar 1659 A.D., welk jaar een enkele maal — nml. bij het begin van een maand — is genoemd, hetgeen volkomen overeenstemt met het gebruikte schrift, dat reeds wees op het midden van de 17de eeuw. Het boekje draagt geen handtekening of enige andere aanduiding van de naam van de oorspronkelijke eigenaar; dat deze tenslotte toch kon worden aangewezen, is een gevolg van gegevens uit andere bronnen en een deductie, die kon worden gemaakt op grond van enkele aantekeningen in het geschrift zelf, waarop ik nader terugkom.

Na bestudering en ordening van alle bestanddelen van het boekje, krijgen wij het volgende beeld:

1. een reisverhaal van een Hollander die — vermoedelijk in gezelschap van een landgenoot — hij verhaalt telkens in de 1e persoon meêrvoud — in januari 1659 van Suratte naar Aḥmadābād trok en aldaar werd ontvangen ten hove van prins Dārā Shukoh, oudste zoon van de Groot-Mogol Shāh Jahān;
2. een voortzetting van dit reisverhaal over de maanden februari en maart van hetzelfde jaar, waarbij blijkt dat de schrijver heeft dienst genomen in het leger van Dārā Shukoh, en met dit leger trekt van Aḥmadābād naar de omgeving van Ajmēr; dit journaal breekt op 3 maart 1659 abrupt af;
3. een kasboek, continu doorlopend van 9 januari tot 4 maart 1659, op welke datum het kasboek sluit met de vermelding van uitbetalingen aan een groep personen die, blijkens elders in het boekje voorkomende aantekeningen, in dienst waren van de schrijver;
4. een groep aantekeningen omtrent aangenomen, uitbetaald en ontslagen personeel;
5. een aantal bepakkingslijsten en opgaven van eigendommen;
6. een aantal verspreide aantekeningen van diverse aard.

Het blijkt dus dat wij hier te doen hebben met een notitie-boekje, dat wij op één lijn kunnen stellen met ons zak-agenda. Nu is een dergelijk boekje een allerpersoonlijkst voorwerp; iets waarin men naar believen en vaak hoogst onstelselmatig aantekeningen maakt, al naar men dit nuttig of wenselijk acht. Het is zeker niet bestemd om onder ogen van anderen te komen. Schrift en woordkeus zijn bepaald door de wens naderhand als aide-mémoire te worden benut, en stellig niet

om éénmaal in ongekuiste vorm aan het licht der openbaarheid te worden prijsgegeven. En toch verdient het onderhavige geschriftje onze belangstelling, waar het ons een levendig en allermerkwaardigst inzicht verschaft in een bepaald facet van het leven in India in de turbulente dagen van de erfopvolgingsstrijd tussen de vier zonen van de Groot-Mogol Shāh Jahān in de jaren 1657—1659.

Alvorens in details te kunnen treden, zullen wij moeten beginnen met een nadere verkenning van het terrein van handeling en de algemene en bijzondere omstandigheden die daar heersten omtrent de jaarwisseling 1657—1658. Wij verplaatsen ons daarom in gedachten naar de West-kust van Voor-Indië, waar op een 240 km ten noorden van het tegenwoordige Bombay de havenstad Suratte ligt aan de monding van de rivier de Tapti. Deze stad, thans ongeveer 200.000 inwoners tellend, heeft niet meer die betekenis die het had vóór de opkomst van Bombay. Toen deze stad nog volkomen onbetekenend was, telde Suratte meer dan 800.000 zielen en was het onbetwist de eerste havenplaats van India's westkust.

In Suratte kwamen al eeuwen lang schepen uit vreemde landen hun producten aanvoeren en halen. Van Atjeh uit bestond er een levendige handel op deze stad, waar men kleden en weefsels kocht.

De Hollanders hebben reeds heel spoedig de betekenis van de stad begrepen en daarom getracht zich er te vestigen. In de jaren 1606—1607 hebben de eerste pogingen daartoe plaats, die echter een dramatisch verloop hebben. In 1612 en 1615 weten de Engelsen er echter vaste voet te krijgen en in 1615 hebben zij er hun eerste factorij gesticht; twee jaren later krijgen ook de Nederlanders het recht er een loge te stichten en wel op een zeer gunstig ogenblik, daar op dat moment onze vestiging in Atjeh allerlei moeilijkheden ondervindt, zodat wij uit Suratte kunnen betrekken wat wij vroeger in Atjeh haalden.

Reeds spoedig nam de handel in Suratte een hoge vlucht en in korte tijd overvleugelden wij de Engelsen. Dat vond zijn oorzaak in de merkwaardige verhouding tussen vraag en aanbod op de markt van Suratte, welke geheel aansloot bij de wensen der compagnie. Deze betrok er twee hoogst belangrijke producten, nml. indigo, bestemd voor de handel op het moederland, en doeken en kleedjes, bestemd voor de inter-insulaire handel, speciaal als betaalmiddel in de Molukken. Misschien van nog meer belang was echter de invoer. Naast gebruiksvoorwerpen, curiosa en kunstvoortbrengselen uit Nederland afkomstig, voerde de Compagnie speciaal specerijen in te Suratte, dat op deze wijze de afzetmogelijkheid bood voor eventuele overschotten van de handel op

het moederland. Deze werden in Suratte met enorme winst van de hand gedaan, variërend van 900—2800 %! Ook voor koper was de markt te Suratte gewillig. De omzet was groot; soms voor vier tonnen gouds per jaar aan inkoopswaarde.

Het spreekt dus wel van zelf dat er de Compagnie alles aan gelegen was deze loge in stand te houden, en dat men daartoe heel wat over het hoofd wilde zien. De situatie was erg anders dan in de archipel. Er was geen sprake van een monopolie en bovendien zetelde in Suratte een gouverneur van de Groot-Mogol, die vooral in de buitenlandse kooplieden een welkom middel zag om zich persoonlijk te verrijken. De gehele geschiedenis van de loge te Suratte door vinden wij dus pogingen om de macht der gouverneurs te beperken. Daartoe gingen kostbare gezantschappen naar het hof van de Groot-Mogol te Agra of Delhi om z.g. *firmān's* te verwerven, bevelschriften waarbij aan de gouverneurs werd opgedragen de handel geen overlast aan te doen, en waarin de te betalen tol (in- en uitvoerrechten) werd geregeld. Maar de weg van Agra naar Suratte was lang en zo kon het gebeuren dat de gouverneurs, telkens voor slechts één jaar aangesteld, hun eigen wegen gingen, wat tot heel wat onaangenaamheden aanleiding gaf. De verhouding was dan ook verre van aangenaam, zeker in een tijd als in 1648 toen de loge door een bende werd overvallen en beroofd en de gouverneur zich zodanig oppervlakkig van de zaak afmaakte, dat men — wellicht niet ten onrechte — aannam dat een deel van de buit in zijn eigen zakken was terecht gekomen.

Maar niet alleen de gouverneurs, ook de Groot-Mogol zelf had soms lastige eisen, niet alleen betreffende bepaalde verlangde artikelen, maar vooral inzake het „lenen” van personeel, als schilders, chirurgijns en kanonniërs. Soms moest men aan dergelijke wensen tegemoet komen, waarbij dan van de nood een deugd werd gemaakt door deze uitgeleende personen te gebruiken als berichtgevers. In onze tijd van radio en dagbladen kunnen wij ons moeilijk voorstellen hoe belangrijk het was om over vertrouwde informanten te beschikken en wanneer wij de rapporten lezen die de directeur van Suratte geregeld naar Batavia zond en waarin hij o.m. een uiteenzetting gaf over de politieke toestand van het rijk van de Groot-Mogol, dan moeten wij de grootste bewondering hebben voor deze functionaris, die uit een wirwar van geruchten een reëel beeld van de situatie wist op te bouwen. Wanneer de eisen van de Groot-Mogol of van de gouverneur van Suratte te buitensporig waren, had de Compagnie altijd nog één machtsmiddel om respect af te dwingen, nml. haar oorlogsvloot. De Mogol had in het geheel geen

Gezicht op Suratte van de plaats van de Hollandse Loge
Naar een afbeelding in Ph. BALDAEUS.

Naauwkeurige Beschryvinge van Malabar en Choromandel

Europeaan als kanonnier dienende in een Indisch leger. Gedeelte van een onafgewerkt 18^e-eeuws miniatuur, dat zich thans bevindt in het Rijksmuseum voor Volkenkunde. Het beoogt een weergave te zijn van 'Alā-ud-dīn's beleg van Ranthambor (1301 A.D.)

De Groot-Mogol Shāh Jahān en zijn vier zonen, naar een laat-18^e eeuwse
miniatuur, thans in het Rijksmuseum voor Volkenkunde
Voor Shāh Jahān zijn gezeten:
Dārā Shukoh (boven) en Aurangzēb; achter hem Shujā^s en Murād Bakhsh

vloot en wanneer de Compagnie een paar rijk beladen schepen buit maakte, waarvan de opbrengst anders de gouverneur ten goede gekomen zou zijn, was reeds spoedig de wil aanwezig om geschillen bij te leggen.

Suratte zelf moet in die dagen een fraaie stad zijn geweest. Gelegen nabij de monding van de Tapti, bezat het een fort, dat een eigen commandant had en dat de toegang der rivier bewaakte. De loges der Hollandse en Engelse compagnieën lagen verder stroomopwaarts aan de buitenzijde van de stad. Grote schepen konden de Tapti echter niet opvaren en moesten daarom in de z.g. „kom van Suali” worden gelost, waarop de goederen meestal met karren naar de pakhuizen werden vervoerd.

Aan de Oost-zijde van de stad lag de z.g. Begumstuyn, een lustoord toebehorende aan Šāhib Bēgam (ook Bēgam Šāhib), de oudste dochter van Shāh Jahān, aan wie de opbrengst van Suratte was toegewezen. In de reisverhalen van gezantschappen naar het hof wordt dit oord steeds weer genoemd als de plaats van waar uit de tocht wordt begonnen. Men kon dan twee wegen volgen, of wel over Burhānpur, of over Ahmadābād en Ajmēr; in tijden van droogte volgde men de eerstgenoemde route, anders de — veel onveiligere — weg over Ahmadābād.²

Waar in Suratte veel omging en de loge van Batavia lag, kon het niet uitblijven dat er voor de dienaren van de Compagnie wel kruimeltjes van de koek afvielen en zo kreeg Suratte reeds spoedig de naam van één der voordeligste kantoren te zijn om te dienen. Evenmin kan het verwonderlijk worden genoemd dat de Heren in Batavia zo nu en dan visitateurs zonden om de dienaren der Compagnie in de Westerkwartieren op hun vingers te kijken en zo nodig te tikken.

Voor een dergelijke 'visite' werd gewoonlijk één van de buitengewone raden van Indië aangewezen en in de functie van Commissaris uitgezonden; zij hadden dan veelal een veelvoudige taak, waarvan die

² Over Suratte en zijn betekenis: Ph. BALDAEUS. *Naauwkeurige Beschryvinge van Malabar en Choromandel*, etc. Amsterdam 1672, p. 3, '13 sq., en de aardige afbeelding van de stad zoals deze werd gezien van de plaats der Hollandse loge op de N.-oever van de Tapti. Zie voorts: H. TERPSTRA, *De Opkomst der Westerkwartieren van de Oostindische Compagnie*, Haag 1918; en de inleidingen bij de journalen van de hofreizen van J. J. Ketelaar en Dirq van Adrichem, uitgegeven door J. Ph. VOGEL en A. J. BERNET KEMPERS in de *Werken Linschoten Ver.*, dl. XLI en XLV, en tenslotte F. W. STAPEL's uitgave van Pieter van DAM's *Beschryvinge van de Oostindische Compagnie*, dl. II, 3, pp. 1-233 (*Rijks Geschiedkundige Publicatiën*, deel 74). Over de te Suratte nog aanwezige Hollandse grafmonumenten, vgl. A. J. BERNET KEMPERS, in: *Tijdschr. Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde van het Bat. Gen.*, deel 78, 1938, pp. 65-92.

van visitatie er slechts één was. Zó ook de taak toebedeeld aan Ryckloff van Goens, die op 6 september 1657 met zes schepen uit Batavia naar de Westerkwartieren vertrok en als opdracht had:

1. de Portugezen afbreuk te doen waar zulks mogelijk was en wel in het bijzonder door blokkade van de havens Diu en Goa;
2. vaste grond te verwerven voor de Compagnie op Ceylon;
3. de Westerkwartieren te visiteren.³

Over de beide eerste onderdelen van deze opdracht zullen wij hier niet uitweiden; de opdracht werd op uitnemende wijze ten uitvoer gelegd, o.a. door het innemen van de Portugese versterkingen in Tutecorijn, Manaar, Jaffnapatnam en Negapatnam. Ter voldoening aan het laatste gedeelte van zijn opdracht zendt Van Goens de fiscaal Lucas van Dussen in gezelschap van de nieuw benoemde en uitermate bekwame Directeur Leonard Winnincx naar Suratte, waar zij op 17 december 1657 aankomen in een volmaakt chaotische situatie. Zij treffen de hele schare van compagnies dienaren aan in de z.g. Kom van Suali, waar een klein scheepje gereed ligt om hen naar elders te vervoeren. Slechts de waarnemend directeur is in de loge achtergebleven, terwijl de stad Suratte wordt belegerd door Murād Bakhsh, de vierde zoon van Shāh Jahān. Wat is nml. het geval?

In september 1657 werd de dan 63-jarige Shāh Jahān ernstig ziek, en reeds het gerucht van deze ziekte was voldoende om zijn zonen naar de wapens te doen grijpen en een bloedige opvolgingsoorlog te ontketenen, die slechts zou eindigen als één der prinsen al zijn broeders had verslagen en onschadelijk gemaakt. Het gehele rijk van de Groot-Mogol, dat uiterlijk op het toppunt van macht en schittering stond, vertoonde innerlijk reeds bedenkelijke tekenen van verval en in de tijden van een dergelijke opvolgingsstrijd geraakte het gehele rijk in rep en roer, waarbij orde en veiligheid volkomen verdwenen en alles stond in het teken van een verbeterd strijd om de macht tussen de vorstelijke prinses, waaraan het welzijn van het land volkomen werd opgeofferd. Om het vervolg goed te begrijpen, moeten wij een ogenblik onze aandacht schenken aan de familie-verhoudingen van Shāh Jahān en zijn geslacht.

Shāh Jahān had vier zonen en vier dochters, allen in de kracht van hun leven en van zeer uiteenlopend karakter. De oudste zoon, Dārā Shukoh, was onderkoning van Allahābād, de Panjāb en Mūltān, maar

³ Uitvoerig hierover: J. AALBERS, *Rijcklof van Goens, commissaris en veld-overste der Oostind. Compagnie, en zijn arbeidsveld, 1653/54 en 1657/58*, Groningen 1916.

bevond zich op het moment van het uitbreken van de oorlog bij zijn vader in Agra, de oude keizersstad. Hoewel zeker niet zonder gaven, moedig in de strijd en vol belangstelling voor culturele en godsdienstige aangelegenheden, had hij door een grote mate van eigengereidheid en nodeloze achterdocht velen van zich vervreemd op een moment dat hij hun steun juist bitter nodig had. In de literatuur — als reisjournalen e.d. — wordt hij gemeenlijk de 'ongelukkige prins' genoemd.

De tweede zoon, Shujā⁵, was onderkoning van Bengalen, waar hij zich spoedig als onafhankelijk vorst gedroeg. Hij hing echter een speciale vorm van de Islam aan, die hem onbemind maakte aan het hof. Ook hij was een uitstekend krijgsheer, maar offerde te veel energie aan wijn en de vrouwen.

De derde zoon, Aurangzēb, was verreweg de grootste diplomaat. Hij was onderkoning van de Dekhan. Als groot organisator wist hij steeds zijn doel te bereiken, desnoods onder gebruikmaking van middelen die een rechtschapen man tegen de borst zouden hebben gestuit.

De vierde zoon, Murād Bakhsh, onderkoning van Mālwa en Gujarāt, was een heldhaftig en onstuimig man en daardoor onberaden; daarbij in hoge mate ijdel en gemakkelijk om de tuin te leiden.⁴

Van de dochters treden alleen de oudste en de jongste in het licht der openbaarheid. De oudste, de reeds genoemde Begam Šāhib, die een grote invloed had op haar vader, steunde in alle opzichten Dārā, terwijl de jongste zich een groot voorvechtster betoonde van Aurangzēb.

Terwijl nu Dārā in september 1657 wordt aangewezen als troonopvolger, maken zijn broeders zich op hem te gaan bestrijden, onder voorgeven dat Shāh Jahān of wel dood, of in de macht van Dārā is. Shujā⁵ proclameert zich in december 1657 tot keizer en trekt op naar Agra, waarop Dārā hem een leger tegemoet zendt onder aanvoering van zijn zoon Sulaimān Shukoh en Jai Singh, één der Rājput-vorsten in dienst bij de Mogol. Nabij Benares wordt Shujā⁵ verslagen, waarop hij zich naar Bengalen moet terugtrekken.

Inmiddels wordt Murād Bakhsh door Aurangzēb opgestookt om Surat te nemen, de stad waarvan de opbrengst toekomt aan Begam Šāhib, en waar zich vermoedelijk een grote schatting bevindt. Het kost weinig moeite Murād Bakhsh tot deze actie te bewegen, maar de stad wordt goed verdedigd. De belegeraar heeft er alle belang bij de stad

⁴ Een hierbij gereproduceerd miniatuur uit het bezit van het Rijksmuseum voor Volkenkunde te Leiden geeft een traditionale weergave van Shāh Jahān en diens vier zonen. Het is een 18e eeuwse miniatuur, dat op oudere voorstellingen teruggaat.

snel te nemen en ziet uit naar hulp. Hierbij komt de Hollandse loge in het gedrang, die onbeschermd is gelegen buiten de muren van de stad. Onder belofte van vrijdom van tol, worden de Hollanders geprest hulp te verlenen en wel in de vorm van advies bij het aanbrengen van een minering in de muren van de stad, waarop Suratte wordt veroverd na een belegering van een maand. Juist in deze periode komt Lucas van Dussen met de nieuwe directeur van de loge te Suratte aan en het behoeft geen betoog dat de toestand verre van overzichtelijk is. Door de inname van Suratte heeft Murād Bakhsh de beschikking verkregen over ruime middelen om zijn troepen te betalen en hij verlaat nu de stad en trekt in zuidwaartse richting om zich met zijn broer Aurangzēb te verenigen, waarna zij gezamenlijk optrekken naar Agra. Dārā zendt een legermacht op hen af onder leiding van twee generaals, de Rājput Jaswant Singh van Jodhpur en Qāsīm Khān, die nabij Dharwat slag leveren tegen de broers op 15 april 1658, waarbij de troepen van Dārā worden verslagen. Het leger van Aurangzēb en Murād Bakhsh trekt nu verder tegen Agra op, terwijl Jaswant Singh zich terugtrekt met enkele van zijn mannen naar Jodhpur.

Dārā heeft inmiddels zijn zoon Sulaimān Shukoh en Jai Singh teruggeroepen ter verdediging van Agra, maar hij kan hun komst niet afwachten en levert op 29 mei 1658 bij Samūgarh slag, waarbij hij door een ongelukkige samenloop van omstandigheden het onderspit delft en moet vluchten. Agra en Delhi moet hij achter zich laten om uit te wijken naar Lahore, gelegen in zijn eigen onderkonings-gebied. Aurangzēb treedt nu snel op. Hij weet de oude keizer in zijn macht te krijgen en bovendien het overgrote deel van Dārā's leger de pas af te snijden, waardoor de ongelukkige prins alle nog resterende kanonnen verliest met hun kanonniers. Als Aurangzēb vervolgens naar Lahore optrekt, onderkent Dārā zijn eigen zwakke positie en neemt hij het besluit naar Mūltān de wijk te nemen. Maar ook hier komt hij te laat om nog een verdedigingsstelling te kunnen innemen, zodat hij zijn vlucht moet voortzetten langs de Indus naar het fort Bhakkar.

Inmiddels heeft Aurangzēb op slinkse wijze zijn broer Murād Bakhsh geëlimineerd. Hij zit Dārā op de hielen als hij bericht ontvangt dat Shujā' een nieuwe poging doet om naar Agra op te trekken. Hij geeft zijn leger bevel Dārā te blijven achtervolgen, terwijl hij zelf snel naar Agra terugkeert. Van hier uit zendt hij een leger onder aanvoering van zijn zoon en van de beroemde veldheer Mīr Jumla naar Allahābād, waar zij bij Khajwat op 5 januari 1659 slag leveren tegen Shujā'. De slag blijft lang onbeslist en als dan de achterhoede van het leger van

Schematische kaart van de Successie-oorlog tussen de zonen van Shāh Jahān, 1657-59

Het wat sinds goetoght Radd, waar op
 zijn maigstrijt dier in nimmichlyc in tot
 gien ander signat gekonden waren, als om
 zijn maigst. Het waren mider to Rolden
 broodstrijt wader, dat hem wade
 gevalten luit, ~~daerbyde~~ wader op ston
 100. Ropias in den silvone schotte nisthen
 3. parden onstet ~~signat~~ ~~stet~~ ~~stet~~ ~~stet~~
 maar de 2. parden hem nist wade
 bevallend luit waderom betrogen
 in liden ander 2. parden, dierijde
 dierijde waren onstet ~~stet~~ ~~stet~~ ~~stet~~
 Sinden Sinden, onder anderen discot
 van ons goetoot, mit vragt, of oock
 god goetoot wader of isack vorra
 salichmaher Rindag, die van Maria
 doorn wade, wader op zijn maigst. dier
 mit isack, maar Josus gemaet was
 wader vrotch of dan isack vorra
 groot profet Rindag, wader op zijn maigst
 naar Sijndier, in roch wader
 vrotch of Abraham roch voor den
 Rindag, in ~~de~~ roch wader van

Een bladzijde uit het dagboek van Willem Verstegen, bevattende een gedeelte
 van zijn verslag over zijn ontvangst ten hove van prins Dārā Shukoh in
 Ahmadābād op 28 jan. 1659

reden kunnen afvragen of hier wellicht van dezelfde stukken sprake kan zijn. Een feit is echter dat Dārā niet alleen een groot gebrek had aan kanonnen, maar eveneens aan kanonnières. Merkwaardig is nu wel dat men voor dit speciale werk in het leger van de Mogols steeds weer Europeanen en Mistisen aantreft; wij hebben Manucci o.a. reeds genoemd. Dit gebruik was zeer algemeen en herhaaldelijk worden deze Europese kanonnières vermeld en afgebeeld. Zij deden alleen dienst als richters der stukken; de verdere bediening en het vervoer werd aan Indische manschappen overgelaten. De Mogols zijn er steeds op uit om Europeanen hiervoor in dienst te nemen; wij vermeldden reeds de eis van 1657 van de Groot-Mogol aan de Compagnie twee konstabels van de artillerie te zenden.

Onder de omstandigheden waarin Dārā verkeerde omtrent de jaarwisseling 1658—1659, was het geen wonder dat hij door het doen van grote beloften Europeanen trachtte aan te werven voor de bediening van zijn kanonnen. Door deze verlokkingen gepaaid, begaf zich een man in zijn dienst, die reeds een veel bewogen leven achter zich had, maar op dit moment meende een kans te moeten wagen, die — ware zij geslaagd — hem tot groot voordeel zou hebben gestrekt. Het lot was hem echter niet gunstig, of beter gezegd, het bleek dat hij op het verkeerde paard had gewed, en hij heeft dit met zijn leven moeten betalen. Over de afloop van deze onderneming worden wij ingelicht door een passage uit een rapport van Leonard Winnincx, directeur van de Loge te Suratte, aan Heren XVII van 6 oktober 1659, waarin het volgende te vinden is: „Den E. Willem Verstege, die met den dwalende prince Darasecou zijn fortuijn sochte gemeen te maken, is in de jongste groote battalie omtrent Asmier voorgevallen, seer jammerlijk vermoort of daerelijck om 't leven gecomen”.⁷

Hier worden dus man en paard genoemd, en wanneer wij nu kennis nemen van de verdere afloop van de veldtocht van Dārā, zoals deze o.a. bekend is uit wat de Italiaan Manucci en de Fransman Bernier ons weten te berichten,⁸ en de feitelijkheden daarvan vergelijken met

⁷ Algemeen Rijksarchief, Kol. Arch. no. 1119 (Overgecomen Brieven 1660, 1), fols. 897-898.

⁸ MANUCCI, *op. cit.*; François BERNIER is het best toegankelijk in de Engelse vertaling van A. CONSTABLE, herzien door V. A. SMITH: *Travels in the Mogul Empire A. D. 1656-1668*. London etc. 1916. Ook F. VALENTIJN, *Oud en Nieuw Oost Indiën*, Amsterdam-Dordrecht 1724-26, geeft in deel IV, afd. 2 een omstandig verslag (pp. 253 sq.). Een goede moderne samenvatting geeft o.a. J. N. SARKAR, *History of Aurangzeb*, vol. I, Calcutta 1925, en B. P. SAKSENA, *History of Shāhjahān of Dihli*, Allahabad 1932.

Aurangzēb nog wordt aangevallen door Jaswant Singh van Jodhpur, verspreidt zich het gerucht dat Shujā⁵ overwinnaar is geworden. Het tegendeel blijkt echter waar te zijn; Shujā⁵ wordt verslagen en moet terugtrekken naar zijn hoofdstad in Bengalen Rājmahal, waaruit hij tenslotte wordt verdreven. Heel Bengalen door wordt hij achtervolgd — waarbij o.a. de Hollandse factorij in Dacca wordt geplunderd —, en tenslotte wijkt hij uit naar Arakan, waar hij omkomt in een gevecht met de bewoners van het land.

Keren wij echter naar Dārā terug, die per boot van Mūltān is vertrokken naar de sterke vesting Bhakkar, gelegen op een eiland in de Indus. Maar ook hier voelt hij zich niet veilig, reden waarom hij in november 1658 deze plaats verlaat en zich naar het zuiden begeeft. Hij laat in de vesting Bhakkar echter een getrouw generaal achter met een sterke bezetting, waaronder nagenoeg al zijn kanonniers, die hem nog restten na de slag bij Samūgarh. Onder de twintig Europeanen — rest van de ruim 250, die in het leger dienden bij de aanvang van de strijd — bevindt zich de Italiaanse kanonnier Manucci, die een uitvoerig overzicht te boek heeft gesteld van de geschiedenis van zijn tijd, welke bron wij nog nader zullen gebruiken.⁵

Dārā zelf trekt inmiddels onder enorme ontberingen met zijn leger door Sind en weet de Rann over te steken en komt tenslotte in Bhuj, de hoofdplaats van Cutch, waar hij door de raja gastvrij wordt ontvangen. Na hier wat op krachten te zijn gekomen, trekt hij via Kathiawar — waar de voornaamste vorst hem van voorraden en begeleiders voorziet — naar Gujarāt, en in de laatste dagen van 1658 bereikt hij Aḥmadābād, waar de nieuw benoemde en juist aangekomen gouverneur Shāh Nawāz Khān, schoonvader zijner broers Aurangzēb en Murād Bakhsh, hem ontvangt en de schatkist te zijner beschikking stelt.

Dārā verblijft ruim vijf weken in Aḥmadābād en weet zijn leger snel uit te breiden, vooral door kwistig met geld uit de schatkist te zijn. Hij zendt één van zijn officieren naar Suratte om dit in bezit te nemen, die daarop terugkeert met rijke buit en bovendien met veertig stukken geschut. Nu is het merkwaardig dat BALDAEUS ons weet te vertellen dat het kasteel van Suratte voorzien is van „veertig zoo Metale als Yzere stukken en bassen, daar de Mooren het Geschut kochten van het in 1617 gesloopte schip Middelburg”,⁶ zodat wij ons met enige

⁵ Niccolao MANUCCI, *Storia do Mogor, or Mogul India 1658-1708*, translated with introduction and notes by W. IRVINE, vol. I, pp. 240-362.

⁶ BALDAEUS, *op. cit.*, p. 3 (marginale aantekening).

de gegevens die het in Bikanër aangetroffen handschrift bevat, dan is het zonder meer duidelijk, dat de schrijver gedaan heeft wat Willem Verstegen deed, en vermoedelijk met hem is te identificeren. Nader zal blijken dat dit inderdaad mogelijk is. Thans vragen wij ons echter eerst af, wie deze wonderlijke avonturier wel mag zijn geweest en in welk verband hij stond tot de factorij in Suratte. Daar is te meer reden voor, omdat Winnincx in zijn rapport spreekt van *d'E. Verstegen*, met andere woorden aan dezen een titel verleent, die in rechte slechts aan hoge compagnies-dienaren toekwam.

Het onderzoek naar de persoon van Willem Verstegen heeft enige moeilijkheden opgeleverd, maar uit tal van bronnen kunnen gegevens worden geput over zijn allermerkwaardigste levensgeschiedenis, die moge volgen in kort bestek.⁹

Willem Verstegen moet omstreeks 1612 te Vlissingen zijn geboren. In 1629 komt hij uit als assistent, om na een kort verblijf te Batavia in 1632 naar Japan te worden gezonden, waar hij eerst werkzaam is op de factorij te Firando. In 1633 wordt hij — dan onderkoopman — als factor geplaatst te Nagasaki. Hij ontmoet daar een aantal Hollanders, die reeds sedert 1609 in Japan verbleven — na er door toedoen van Quakernaecq te zijn gestrand — en er zelfstandig handel dreven. De voornaamste onder hen was Melchior van Santvoort, die met een Japanse was gehuwd en bij haar een dochter had. Onze Willem is nog nauwelijks in Nagasaki, of hij vraagt deze dochter ten huwelijk. Vader Melchior schijnt hiermede ingenomen te zijn geweest, maar ingevolge de resolutie van de Hoge Indische Regering van 10 september 1632, behoefde Willem een acte van consent voor het aangaan van een huwelijk van niemand minder dan de Gouverneur-Generaal. De hele correspondentie hierover is bewaard gebleven tot en met het vaderlijke schrijven van G. G. Hendrick Brouwer, die hem antwoordde dat „alhoewel wij genegen sijn om des comp^{te} dienaren inden vrijen staet te houden, om van haer te weeren de huijshoudel. becommernissen, opdatse alsoo te agijlder soudén blijven om des comp^{te} dienst waer te neemen, op alle plaetsen daerse gebruijkt soudén mogen werden, soo ist noch

⁹ Over Verstegen vindt men biografische bijzonderheden in: F. NAGTGLAS, *Levensberichten van Zeeuwen*, II, 1893, pp. 849 sq.; *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, uitg. door P. C. MOLHUYZEN en P. J. BLOK, III, 1914, kol. 1300-01; W. WIJNAENDTS VAN RESANDT, *De Gezaghebbers der Oost-Indische Compagnie op hare Buiten-Comptoirén in Azië*, Amsterdam 1944, p. 141 is niet geheel correct en onvolledig. Een aantal gegevens kon worden geput uit verschillende bronnen in het Algemeen Rijksarchief; op enkele hiervan werd mijn aandacht gevestigd door Mevr. dr A. N. ZADOKS-JOSEPHUS JITTA.

tans dat wij om onsen goeden ouden en getrouwen vrund Sr. Melchior van Santvoort te complaceeren t'selve hebben toegestaan . . . tot vreugde ende gerustheijt des gemelten ouden patroon, die wij vertrouwen hier door te meer aan de comp^a sal geeffectioneerende genegen blijven". Als Nicolaes Couckebacker, het hoofd van de factorij te Firando, dit bericht uit Batavia heeft ontvangen en het aan Verstegen heeft doorgezonden, ontvangt hij van deze een bericht terug; dat hem in zijn volgende rapport aan Batavia de ietwat verbijsterende mededeling in de pen geeft, dat „gemelten Verstegen sich wel gecontenteert ende scheen geheel verblijft te wezen, doch zeyde noch 3 a. 4 jaeren te sullen moeten wachten, vermits haere onderjaricheyt; die nu tusschen de elff ende twaelff jaren is, en zey niet anders onderricht geweest, ofte geseyde dochter was volcomen ofte ten minste naer dezes landts wijze houbaer. Wij en twijfelen niet ofte Ued.^t sal deze saecke vreempt voorkomen". Er schijnt dus wel enige waarheid te schuilen in de mededeling van Gijsbert Heecq, die in 1639 het kerkelijk huwelijk van Willem Verstegen op Formosa bijwoonde, en dan schrijft dat Verstegen zijn vrouw „vrij meer om d'aenstaende middlen van d'oude luyden, als wel om haer uytterlijke schoonheyt genomen hadde".¹⁰

In 1635 wordt hij aangesteld tot Koopman. Hij is dan nog steeds te Nagasaki als eerste vertegenwoordiger van de Compagnie aldaar, waar dus ook zijn schoonouders wonen. Hij schijnt een goed opmerkingsvermogen te hebben, want op 25 augustus 1635 schrijft hij aan het Opperhoofd van de Compagnie te Firando een brief, waarin hij melding maakt van kopergravures van het beleg van 's-Hertogenbosch, welke in het bezit waren van de familie Hosokawa, daymio van de provincie Higo, en die als *kakemono* waren gemonteerd.¹¹ In het eind van hetzelfde jaar schrijft hij een tweetal lange memories, bestemd om via Firando te worden gezonden aan de Hoge Indische Regering. De eerste is een langademig stuk, dat zich aandient als een „Korte ontleding ter voorstelling van minder molestie, ende meerder profijt, dan nummaals geschied, met 't continueeren des Comptoirs tot Firando, en nieuwe te doene aanvang tot Nagasacki in Japan, subject te zijn, en uit te trekken, hoewel transport noodiger oordeelende", in het kort gezegd, een betoog over de wenselijkheid de zetel der Compagnie in Japan van Firando naar Nagasaki over te brengen.¹² Op den duur zal een dergelijke overbrenging, inderdaad plaats hebben, echter onaf-

¹⁰ *Werken Linschoten Ver.*, XXIV, 1925, pp. 117-119, 125-126.

¹¹ C. R. BOXER, *Jan Compagnie in Japan, 1600-1850*, Haag 1950, p. 4 (noot 1).

¹² Te vinden bij VALENTIJN, *op. cit.*, vol. V, afd. 2. (Japan); p. 105 sq.

hankelijk van dit betoog. Het tweede stuk heeft belangrijke gevolgen gehad; het is een „Remonstrantie ofte Corte Voorstellinghe; omme een grooten schadt, ofte wel nieuwen aenvang van negotie te krijgen, op het rijck ende Gout ende Silver-Eijlandt; gelegen in de Zuytzee; ter hoochte van 37½ graden, benoorden de Linie Equinoctiael". Dit ver-
toog mocht het vertrouwen van G.G. Van Diemen niet aanstonds verwerven, maar deze ontving van het Opperbestuur opdracht een onderzoek naar deze eilanden te laten instellen, en hieruit zijn de reizen van Quast, Abel Tasman en Maerten Gerritzn Vries voortgekomen; die zoveel hebben bijgedragen tot vermeerdering van de aardrijkskundige kennis van Japan en het gebied van de Stille Zuidzee.¹³

Verstegen blijft inmiddels tot 1639 te Nagasaki. Omstreeks 1636 moet hij met de dochter van Melchior van Santvoort zijn gehuwd, want als hij in 1639 Japan verlaat, heeft hij een reeds twee-jarig zoontje, Geraerdts geheten. In dat jaar moeten op bevel van de Shogun alle Japanse vrouwen die met Europeanen zijn gehuwd, met hun kinderen het land verlaten. Hoewel dit bevel hem niet persoonlijk trof, moest ook hij wel verlof vragen om naar Batavia te gaan, om in oktober 1639 met zijn schoonouders, zijn vrouw en zoontje Japan te verlaten. Op reis naar Batavia wordt op Formosa zijn huwelijk geëcht door de predikant Levius, die enkele dagen later overleed.

Omstreeks die tijd schrijft G.G. Van Diemen over hem naar Japan: „noch al jongh ende moedich, doch van redelijck verstandt ende capabel de Comp^e dienst te doen; moet meer aen sijn devoir gehouden". Op 14 januari 1640, dus direct na aankomst te Batavia, wordt Verstegen secretaris van de Raad van Justitie, waarna hij op 30 mei 1641 wordt benoemd tot Vendrich der Burgerwacht, tot welke functie alleen dienen te worden verkozen „de gequalificeerdste, dapperste en rijkste personen dezer stad", zoals het plakkaat van 20 mei 1636 zegt. Ook speelt Verstegen weldra een actieve rol in het kerkelijk leven, o.a. als diaken.

In het eind van 1641 loopt zijn dienstverband af en maakt hij zich gereed om te repatriëren. Op 11 november 1641 vraagt hij kerkelijke attestatie, waaruit wij mogen afleiden, dat hij met de retourvloot van december 1641 naar Nederland is teruggekeerd. In 1645 komt hij opnieuw uit met de 'Vogel Struijs', en wel als Oppercoopman en, blijkens een mededeling in de notulen van de kerkerads-vergadering van

¹³ P. A. LEUPE, *Reis naar de eilanden ten N. en O. van Japan door Mrt. Gerr. Vries in 1643*, Amsterdam 1858; pp. 35-40; vgl. *Werken Linschoten. Verr.*, XVII, 1919, p. iv.

25 september 1645, is hij op dat moment weer te Batavia.¹⁴ Enkele maanden later volgt een eervolle benoeming, nml. tot Opperhoofd in Japan, waar hij op 27 november 1646 aankomt en het bestuur overneemt van Reynier van Tzum. Volgens een 'keizerlijk' decreet moest sedert 1641 ieder jaar het commandement in Japan worden gewisseld. Verstegen blijft er tot 4 november 1647 en wordt in januari 1647 door de Shogun ontvangen bij de gebruikelijke hofreis. Hij schijnt echter bij de 'rijksraden' particuliere zaken te hebben besproken, en daardoor de Compagnie in moeilijkheden te hebben gebracht.¹⁵

Na zich bij terugkomst te Batavia te hebben 'gepurgeerd van de hem aangewreven calumniën over zijne directie in Japan', vervolgt hij zijn loopbaan in de hogere rangen van de Compagnie, om 7 september 1650 op voorspraak van Carel Reynierszn. te worden benoemd tot extra-ordinaris Raad van Indië. Daarnaast wordt hij 13 september 1650 President van het College van Kleine Gerichtszaken, terwijl hij op 17 maart van het volgende jaar wordt aangesteld tot Cassier. De benaming van dit ambt moge wat onbeduidend klinken, het zal hem zeker geen windeieren hebben gelegd, waar deze functionaris gerechtigd was de gelden te ontvangen van de verkochte provisiën, waarbij in tijden van minder straf bestuur heel wat kruimeltjes afvielen. De extra-ordinaris leden van de Raad van Indië werden van tijd tot tijd uitgezonden ter inspectie van bepaalde gedeelten van het handelsgebied der Compagnie. Zo werd Verstegen op 12 april 1651 aangewezen als Commissaris voor Visitatie van Tonkin, Taiwan en Quinam.

De taak die hem hier werd opgedragen was waarlijk niet gering. Reeds jarenlang leefde de Compagnie op gespannen voet met Quinam, welks koning in november 1641 de helft van de bemanning van twee op de kust van dit land gestrande schepen gevangen hield, kennelijk als pand tegen een volledig samengaan van de Compagnie met Tonkin. Verstegen gaat eerst naar Tonkin voor inspectie en vandaar naar Taiwan (Formosa), waar het zijn taak is geschillen bij te leggen. Daar was nml. heftige ruzie tussen de Gouverneur Nicolaas Verburg, de gewezen fiscaal Dirck Snouck en de secunde Frederik Coyett en de gehele kerkeraad. Klachten hierover hadden de Hoge Regering, maar ook de kerkeraad van Batavia, bereikt en als deze laatste verneemt dat

¹⁴ Verschillende bijzonderheden betreffende Verstegen zijn te putten uit de Notulen van de kerkeraads-vergaderingen te Batavia, uitgegeven door J. Mooy, *Bouwstoffen voor de Geschiedenis der Protestantsche Kerk in Nederlandsch-Indië*, Weltevreden 1927-29, 2 dln.

¹⁵ N. MAC LEOD, *De Oost-Indische Compagnie als Zeemogendheid in Azië*, II, Rijswijk 1927, p. 266; STAPEL's uitgave van Van DAM, *op. cit.*, II, 1, p. 555.

Verstegen naar Formosa zal gaan, draagt de kerkeraad hem op de bestaande klachten te onderzoeken van de gemeentelieden tegen de vroegere gouverneur François Caron, die dan juist wegens particuliere handel als Directeur Generaal is ontslagen en naar Holland is teruggezonden. Verstegen kwam hier terecht in een wespennest, en hij was er de man niet naar dit varkentje te wassen. Hij rapporteert op 24 oktober 1651 met enige verbijstering dat 'de groote onlusten alhier ter plaetsen geresen, soo hoogh gecloppen ende gestegen waren... dat het niet wel aen te nemen, noch om (te) gelooven was.' Door volkomen gebrek aan medewerking van wie ook, krijgt hij geen voet aan de grond, zodat zijn missie naar Formosa een volledige mislukking is geworden. Als hij goed en wel is afgereisd naar Quinam, en de gouverneur weer heer en meester is op Formosa, schrijft deze een vinnig beklag tegen de Commissaris Verstegen, gedateerd 21 november 1651, 'tot voorstandt sijner geïnteresseerde ondersaten, als oock deffentie van eygene eere...' — 16.

De zending naar Quinam leek aanvankelijk meer succes te hebben. Hier weet hij inderdaad de bestaande geschillen bij te leggen en een stuk grond te kopen voor de vestiging van een loge. Hij laat daartoe een vijftal compagnies dienaren achter onder directie van de Ondercoopman Hendrik Baron. Direct na het sluiten van de overeenkomst met de vorst van Quinam, vertrekt Verstegen naar Batavia. Hij doet dit echter zó overhaast en weigert daarbij scheepsvisitatie, dat de achterdocht van de vorst opnieuw wordt gewekt. Deze laat de achtergebleven vijf compagnies dienaren gevangen nemen en geeft order hen ter dood te brengen. Een Japanse tolk weet de vorst echter te overtuigen dat er geen redenen bestaan voor zijn achterdocht, en op het laatste moment worden de Hollanders vrijgelaten, waarop zij verlof krijgen naar Batavia te vertrekken.¹⁷

Inmiddels is Verstegen, van de prins geen kwaad wetend, op 31 december 1651 in Batavia teruggekeerd, waar hij op 16 januari 1652 wordt geassumeerd in de Raad van Justitie, om enkele weken later — 28 februari — te worden benoemd tot Captⁿ der Pennisten binnen 't Casteel van Batavia.

In deze dagen moet Verstegen zijn aandacht wijden aan een geheel nieuw probleem. Het Opperbestuur der Heren XVII had nml. uitdruk-

¹⁶ *Archief voor de Geschiedenis der Oude Nederlandsche Zending*, uitg. door J. A. GROTHE, Utrecht 1884-87, IV, pp. 126 en 138.

¹⁷ Uitvoerig bij: W. J. M. BUCH, *De Oost-Indische Compagnie en Quinam*, Amsterdam 1929, pp. 109 sq.; vgl. *Daghregister van 't Casteel Batavia*, 1653, pp. 27-30.

kelijk gelast uitvoering te geven aan de reeds aan G.G. van der Lyn gegeven opdracht het pro en contra te doen onderzoeken van het openstellen van de vrije handel in Indië. De nieuw benoemde Gouverneur-Generaal Carel Reinierszn. voldoet aan deze last door een zestal consideratiën en adviezen te doen opstellen door een gelijk aantal leden van de Hoge Regering. Zo moet ook Verstegen zijn mening kenbaar maken, en het dient gezegd dat deze zich een logisch denker betoont, die de consequenties beter overziet dan wie ook van de medeleden van de Raad van Indië. Zijn conclusie is dat men of de handel geheel en al vrij zal moeten laten en die zal moeten overlaten aan vrije kooplieden, of deze handel strikt volgens het monopolie moet handhaven. Hierbij kiest hij dan zonder aarzelen de laatstgenoemde vorm: „overgave van den handel geheel aan de vrije burgers zou hij den grootsten misslag achten en het middel om alles te onderste boven te helpen”.¹⁸

Verstegen betoont zich hier dus een braaf dienaar van de Edele Compagnie, maar het is de vraag of die braafheid niet grotendeels schijn is geweest. Want nog voor de Heren XVII de bedoelde rapporten ter bestudering aan het z.g. Haags Besogne hebben overgedragen, roepen zij Willem Verstegen terug naar patria op grond van een ongeoorloofde particuliere briefwisseling, welke hij had gevoerd met de geleerde predikant Robertus Junius te Delft, die vele jaren op Formoso werkzaam was geweest. Deze komt in hetzelfde jaar als Verstegen voor het eerst uit (1629) en wordt in april 1629 beroepen naar Taiwan, waar hij met een korte onderbreking — verlof naar Batavia — verblijft tot het eind van 1643, om via Batavia naar Nederland terug te keren. In september 1644 goed en wel in Nederland gearriveerd, spant hij zich daar in om te komen tot een betere opleiding voor de dienst der predikanten voor de Compagnie. Zijn arbeid op herderlijk gebied wordt zeer geroemd, hetgeen echter niet heeft belet dat hij zich niet spoedig besmet voelde door het aardse slijk en hiervan veel heeft weten te vergaren op waarschijnlijk niet steeds even oirbare wijze.¹⁹ Verstegen had een vroom ontzag voor de heren predikanten en stond goed in de pas bij de Kerkeraad. Bovendien kwam hij meer dan eens in Formosa in de tijd dat Ds. Junius reeds was gerepatriëerd. Hij kon dus eventueel inlichtingen verschaffen aan Junius, die niet steeds een herderlijk karakter zullen hebben gehad. Ik maakte reeds melding van Verstegen's

¹⁸ J. K. J. de Jongé, *De Opkomst van het Nederlandsch Gezag in Oost-Indië*, Haag 1872-88, VI, pp. xii sq.

¹⁹ Over Junius: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, IV, 1918, kol. 822-824; over zijn verschillende practijken zijn vele gegevens te vinden in GROTHE, *op. cit.*, bij Mooy, *op. cit.*, en in het *Daghregister*.

missie naar Formosa in 1651, maar ook in 1647, op de terugreis van Japan na zijn commandement aldaar, bezocht hij dit eiland, waar hij met de predikant Simon van Breen en de diaken Cornelis van Dam op kerk- en schoolvisite ging. Er is dus wel enige reden om aan te nemen dat de particuliere correspondentie tussen Ds. Junius en Verstegen zich niet geheel heeft beperkt tot kerkelijke zaken. Nu waren de Heren XVII zeer gebrand op een strikte naleving van de plakkatens die de particuliere correspondentie verboden en daarop zware straffen stelden. Toch vragen wij ons af of het nu waarlijk alleen om deze correspondentie was dat de Heren XVII Verstegen naar patria terugriepen, en dat niet eens met ere. Op 9 oktober 1652 wordt hij naar Nederland gelicentieerd, en het is stellig geen toeval dat twee dagen later de gewone Raden van Indië een besluit weten door te drijven, dat als volgt in de Resoluties is vermeld: 'Den Gouverneur Generaal Reiniers op eigen autoriteit aan den Raed Extra Ord' Verstegen zeker stuk lands in eigendom geschonken hebbende, zo opposeren de permanente ordinaire Raaden zig tegen dat ongekwalficeerde bedrijf, met dien uitslag dat het gezegde geschenk herroepen word, en weder aan de Comp^{ie} gerestitueert zal moeten worden, alsmede de schenkagie bij de Heer Verstegen van den Koning van Tonquin genooten.' Reeds op 15 februari 1652 hadden de gewone raden van Indië verzet aangetekend tegen deze schenking, maar op dat moment zat Verstegen zelf nog vast genoeg in het zadel om een beslissing, als na zijn terugroeping genomen, te kunnen voorkomen.²⁰ Dit geeft wel een bijzonder markante kijk op de zeer sterke invloed die Verstegen op de zwakke Carel Reynierszn. moet hebben gehad. De Heren Majores zijn hiervan ongetwijfeld door de overige leden van de Raad van Indië op de hoogte gesteld en men mag wel aannemen dat zij het motief van de particuliere correspondentie en de daaronder schuilgaande handel hebben aangegrepen om aan de bedoelde ongewenste invloed een einde te maken. Zo wordt Verstegen opontboden en moet hij zich reisvaardig maken om in december met de retourvloot naar patria te gaan.

Bij de afwikkeling van zijn zaken richt hij zich nog tot de kerkeraad van Batavia, verzoekende voor hem en zijn huisvrouw kerkelijke attestatie, 'en specialijk dat in de sijne een weinig breeder als ordinaire wierde gegaen', waarover de notulen van de kerkeraads-vergadering van 2 december 1652 lakoniek vermelden: 'de vergaderinge, staet toe kerkelijke attestatie aen beide te verleenen na gewoonte'. Verstegen kreeg dus geen extra steun om zich straks in het vaderland te purgeren

²⁰ *Realia* I, pp. 331, 470; p. 327.

van de hem aangewreven calumniën'. Op 24 december 1652 scheept hij zich in op de *Princesse Royal* voor de reis naar Holland, waarover wij toevallig bijzonder goed zijn ingelicht door de reisbeschrijving van Johann Jacob Merklein, die zich aan boord van hetzelfde schip bevond.²¹

Op 24 december 1652 vertrekt het eerste gedeelte van de retourvloot van de rede van Batavia. Het bestaat uit een vijftal schepen: de *Paerl*, de *Princesse Royal* en de *Malacca* van de Kamer van Amsterdam, het Hof van Zeeland, en de kleinere *Waelvisch*. In een tweede convooi zouden nog vijf schepen volgen.

Men is dan midden in de eerste Engelse Oorlog en moet dus de grootst mogelijke voorzorgen nemen om veilig thuis te komen. De reis gaat om Schotland heen naar de kust van Noorwegen en vandaar via de kust van Denemarken naar Texel. Om deze handelsvloot te beschermen, wordt een Hollands eskader uitgezonden onder Witte Corn. de With, dat de schepen convoyeert van Skagen tot Texel. Nu is het wel bijzonder merkwaardig dat als vlootpredikant op het eskader van Witte Corn. de With dienst wordt genomen door niemand anders dan de befaamde Ds. Robertus Junius. Dit geschiedt in augustus 1653 en hij verlaat deze dienst in november van hetzelfde jaar, direct nadat het convooi, — waaronder dus ook het schip waarop Willem Verstegen huiswaarts keert, — veilig en wel bij Texel is binnengeloodst! Het heeft er dus veel van weg dat deze dienstneming verband hield met de wens met Verstegen in contact te komen, vóór deze in patria aankwam.

Hoe dit zij, naar alle waarschijnlijkheid is Verstegen niet direct met open armen ontvangen door Heren XVII, en het lijkt mij waarschijnlijk, gezien zijn karakter zoals dat blijkt uit zijn gedragingen in latere jaren, dat hij in hevig conflict is geraakt met zijn majores. Hierdoor werd niet alleen zijn carrière in dienst van de Compagnie afgesloten, maar werden boyenal bij Willem Verstegen gevoelens van wrok gewekt, die zijn daden in de komende jaren zullen gaan beheersen.

Gedurende enkele jaren, die hij in Nederland moet hebben doorgebracht, verlies ik Willem Verstegen uit het oog, maar ik kan zijn gangen weer nauwkeurig volgen van het begin van 1658 af.

In februari van dat jaar duikt hij plotseling op in Surat, vergezeld van zijn beide zonen Geraerdts en Melchior, een dochtertje en een nicht.

²¹ Johann Jacob MERKLEIN, *Reise nach Java, Vorder- und Hinter-Indiën, China und Japan, 1644-1653*, herausgegeben von S. P. l'HONORÉ NABER, Haag 1930, pp. 101-120. (Reisebeschreibungen von deutschen Beamten und Kriegsleuten im Dienst der Niederländischen West- und Ostindischen Kompagnien, 1602-1797, vol. III).

Zijn echtgenote schijnt dus dan reeds te zijn overleden. De naam van de nicht wordt in het bericht niet gegeven, maar ik heb een sterk vermoeden dat dit Anna Groeneveld is geweest, dochter van Willem's zuster Francine en de Vlissingen Jan Groeneveld. Deze Anna was nml. de bruid van Ewoud van Dishoeck, die aan de factorij te Suratte verbonden was en daar tenslotte overleed, maar stamvader was van de schatrijke naamgenoot, die Directeur van Bengalen en ambachtsheer van Domburg zou worden en in Vlissingen en Middelburg vorstelijke behuizingen liet bouwen.²²

Wellicht is deze nicht dus de schakel geweest die Verstegen met Suratte heeft verbonden, want het is op het eerste gezicht niet duidelijk wat hij hier te zoeken had. Zo denken niet alleen wij er over, maar ook de Directeur van Suratte. Dit was Leonard Winnincx, die juist het commando van Isaack Coedijck had overgenomen en die op dit moment nog de fiscaal Lucas van der Dussen op „visitatie" had. Verstegen is, gezien zijn terugroeping naar patria in 1652, een suspect persoon, zeker in de ogen van een ambtenaar van de compagnie, die met de speciale opdracht naar Suratte gezonden was om alle maatregelen te nemen die de particuliere handel zouden tegengaan. Bovendien komt Verstegen met zijn familie aan op een Engels schip, en het verwondert ons dus niet dat Winnincx in zijn rapport van 27 februari 1658 omstandig melding maakt van zijn verschijnen. Dit bericht geeft ons direct een aardige kijk op de voornemens van Verstegen. Winnincx schrijft nml. het volgende:

„D'heer Willem Verstegen is hier per het Engels Jacht d'Adventer Marchant, met twee soonen, een dochterken en zijn nichte den 1sten dezer (febr. 1658) aangekomen en dicht aan 's Comp^e wooning huijsvesting genomen. voor soo vele ons compt te blijcken, schijnt sigh, om hier te handelen neer te zetten, dogh wat zijn E. met 's Comp^e affaires, daar hem door d'een en dander kant soeckt in te boren, voor heeft, mocht men, soo de volgende benjanen te gelooven sijn, bij naar raden. alsoo de makelaars Sunderdas en sijn soon, mitsgaders 's Comp^e wisselaer Moondas Naan, ijder in 't bijzonder verhalen, gemelte heer Verstegen hun aangeweest te sijn, om gesamentlijk met Wiergiawora eenen lijn over 's Comp^e Coopmansz. te trecken. 't Welck hij afslaande gedreijght wierden, hun omtrent den Directeur oudieus te maken, en hare oversijtse gangen wel ten rechten openbaren soude. Waarop gevolght is, gemelte heer Verstegen vrij ontrust den directeur op 7e dezer aansprak met voorgeven ijets voor d'E. Comp^e uytgesien hadde

²² Vgl. NAGTGLAS, *op. cit.*, p. 849.

dat Jaarlycx 12 a 15000 R $\frac{a}{a}$ profiteren soude, 't welck naar eenige discoerssen, tot de sake comende, was, dat men 's Comp^a makelaars, die sijn E. seijde van alle vercochte en ingecochte Coopmanz^a voor hun salaris 2 pct. trocken, men hun maar één pct. gevende, Jaarlycx de gemelte somme soude geproffyteert werden. Welcke reecq. - sijn E. niet ten rechten maackt... Soo dat de besnoeiingh, alconnende geschieden, die niet practicabel is, en echter Sijn E. hier vele waters van heeft vuilgemaackt, maar 2583½ Ro. parteren soude, dat zeer verre van de gerepte 12 a 15000 Rop. is. 't Is te gelooven de geseijde cortagie verdeelt onder soo meenichte liedens niet veel vette soppen geeft, maar dat sij makelaars — hun voordeelen elders treckende — meer sien op 't ontgaan van andere moeilijkheden, die hij buijten 's Comp^a protectie soudon onderworpen wesen, en nu door haare achtbaahr^a daar van bevrijt blijven.”²³

Zijn optreden droeg er dus niet direct toe bij hem bemind te maken, en waar het Opperhoofd te Suratte zijn gangen zorgvuldig deed nagaan, zal hij weinig gelegenheid hebben gehad om in Suratte vooruit te komen. Dit is waarschijnlijk de reden geweest dat hij op 11 januari 1659 een paar karren bepakt, wat volk aanneemt en zich op reis begeeft naar Aḥmadābād om daar dienst te nemen in het leger van Dārā Shukoh. De afloop van deze onderneming heb ik reeds vermeld en wij kennen deze ook nog uit een andere bron, welke nog nader ter sprake zal komen. Laten wij thans echter kennis gaan nemen van enkele passages uit zijn journaal, bijgehouden van het moment van vertrek uit Suratte tot enkele dagen voor de nederlaag van Dārā's leger bij Deorai. Het eerste gedeelte beschrijft de tocht van Suratte tot Aḥmadābād; hij is dan nog niet officiëel in dienst bij de prins en reist dus op eigen gelegenheid voor zover dat mogelijk is.

Deze opmars naar Aḥmadābād biedt niet zo heel veel nieuws. Wel echter krijgen wij er de indruk uit dat een toestand van grote onveiligheid heerste in dit gebied, zodat slechts kon worden gereisd in grote en sterke karavanen. Een aardig intermezzo vormt de ontvangst bij de raja van Bīlpād: „Soo als effen int dorp quamen, liet ons den ragia ontbieden, waer op stonts tsamen verscheenen, alwaer neffens zijn sijde gelasten te sitten, en ons verwelkomde met veele andere discoursen te lange om (te) verhalen. (Des) achtermiddachs lieten voor ons twee steenharten tot playsier vechten. Als wanneer ons geschenck voor hem lieten komen, te weten 1 schietroer, 6 getrocken lopen, 1 oorlogie, 2 messens, 1 strenge waterkissie, 't welck altsamen hem overhandigh-

²³ Algemeen Rijksarchief, Kol. Arch. no. 1116, fol. 723.

den, waer in seer verheugt toonde; tot weder gesenck vereerden ons 1 bockien, holt, reys, 12 pond botter en voorts voor de ossen suycker, botter en boontjes en aen raciah vereert 5 rop.- 't welck alles in danck veraccepteerden. Hij was een man van omtrent de 25 jaren, flux van lijf en leden, was gehabitudeert in eenen witte satijnen rock, neffens hem aen beyde seijden altsamen lustige jonge quanten. Zijn hof was maer gemeen van aardt en stroo, uytgesondert hadde een grooten poort voor aen de straedt". Verstegen heeft ergens in zijn zakboekje snel even een optelling van de waarde van de wederzijdse geschenken gemaakt, waaruit blijkt dat hij koopman was en bleef!

Naar mate men Ahmadābād naderde, werd de streek onveilig en tenslotte kunnen zelfs groepen van 2 à 300 personen niet voorttrekken, zonder gevaar van geplunderd te worden, zodat nog een speciaal convooi uit de stad moet worden gezonden om de karavaan veilig binnen te brengen. En dan wordt deze toch nog aangevallen. Hiervan geeft Verstegen een levendige beschrijving: „Woensdag 22 januari 1659: Huyden vroech met den dage hebben ons weder ter reijs begeven, in comp^e omtrent 800 karren en 4 pall. ondert convoij van 's Conincks gesondene 200 ruijters, waer mede voort marssieerden, tot omtrent Soesintra, 5 cossen van Pettelade, alwaer noch 100 ruijters van Mirsa Mina ons toegezonden wierden, waer mede gesamentlijck al vonden reden bij een kleen dorp, alwaer effen voor ons aenkomen 2 Hindoese ruijters doot geschoten en van haer mackers op stondt verbrandt wierden. De peerden van de overledenen waren seer sterck in de borst gequest, die bij onse cafela mede gesleept wierden. Wanneer ter plaetse quamen daer geseght de 2 overledenen geschoten wierden, stingen alt'samen stil en begosten ons volck en karren wat bijeen te vergaderen, wanneer bij ons wel 50 dieven bevonden en wij omtrent 20 ruijters en 3 a 4 karren bij haer omcingelt stonden, dewijl al de ruijters, pallinckiens, karren noch achter waren. Maer soodra sagen de koragie met ons meer en meer wies, en onse musketten en pistolen vast klaer hadden, koosen 't hasepadt; ons volck namen van de dieven 2 a 3 piecken en pijlen, tot contra namen de houwer van onse karreman en een kerel al de kleren vant lijf; soodra dit sagen vlogen 4 a 5 ruijters haer achter nae en schoten enige misketten en pijlen naer haer, maer ontslipten 't door de bosgagie. Waer onder- entussen alle onse ruijters, pallinckiens, karren, veel voetvolck en vee, versamelt waren, en ons klaer van alles maeckten en vertrocken, wanneer onderwegens somtijts eenige achter de voddien waren, die't met een pijl a 2 ontslipten". Tenslotte wordt Ahmadābād bereikt, „alwaer ten huijse van onze makelaar Dromdas

logijeerden en den achtermiddag overbleven, wanneer tegen den avondt in onse logement, Gode sij gelooft, wel aenquamen”.

Hier blijft Verstegen nu tot er een boodschapper van het hof komt om hem te vragen zijn opwachting te komen maken. Zijn relaas over deze ontvangst ten hove is helaas slechts ten dele bewaard gebleven, maar hetgeen wij uit Verstegen's dagboek vernemen is niettemin interessant, daar het tenvolle bevestigt wat andere auteurs als Manucci over Dārā hebben medegedeeld. Dārā schijnt inderdaad een besliste voorkeur voor Europeanen te hebben gehad en bovendien iedere gelegenheid te hebben aangegrepen om met hun over godsdienstige problemen te spreken. Verstegen deelt hierover het volgende mee: „Heden tegens 7 uijren reden naer Mirsa Minas ten huijse alwaer een wijnich vertoevenden en met hem t'samen naer 't hof toe reden. Wanneer een wijnich voor de poort, belast wierden te sitten; onder en tusschen wiert onse komst den Coninck bekent gemaect, die dadelijck ons belasten binnen te komen. Wanneer binnen en voor de Coninck quamen, daer onse reverratie op de Hollanse wijze deden en met eenen een present vereerden (?). Die ons dadelijk vroeck onse komste wat eijnde geooghwit hadde, waerop sijn maijesteijt diende: eennichlijck en tot geen ander eijnde gekomen waren, als om Sijn Maijs²⁴ welvaren mede te helpen bevorderen woude. Dat hem wel gevallen liet, waerop stontd 100 Ropias in een silvere schotel neffens 3 paerden ons vereerde. Maer de 2 paerden hem niet wel bevallende, liet wederom brengen en seijde andere 2 paerden, dewijl dese 't slecht waren, ons 's achtermiddach senden souden; onder anderen discoerste van ons geloof, met vrage, of oock in Godt geloofde, en of Ijsack voor onsen Salichmaker hielden die van Maria geboren was; waer op sijn Mayest. diende niet Isack, maer Jesus genaemt was. Wijders vroeck of dan Isack voor geen groot profeet hielden; waerop sijn Mayest. naer vereijs diende; en noch wijders vroeck of Abraham oock voor een heijlich hielden, en oock wisten van Abrams offerhande,²⁴ en wie de moeder van Isack geweest was”. — Hier breekt het relaas echter af. Jammer genoeg vermeldt Verstegen niet welk geschenk hij vereerde, waar een andere bron opgeeft dat hij een met parelmoer ingelegd pistool zou hebben geschonken, over welke mededeling wij nog nader zullen hebben te spreken.

Nu Verstegen in het leger is opgenomen, schaft hij zich de nodige

²⁴ Opmerkelijk is dat juist dit gebeuren hier wordt vermeld, dat in de Islam blijkbaar van grote betekenis wordt geacht, en waaraan een speciale feestdag is gewijd. BALDAEUS, *op. cit.*, p. 22, maakt hier reeds melding van.

uitrusting aan en ontslaat zijn bedienden om inplaats daarvan een paar paardeknechten aan te nemen. Reeds spoedig schijnt hij zich in het leger thuis te voelen, hoewel hij toch reeds een vijftiger moet zijn geweest. In Dārā's leger ontmoet hij andere Europeanen, waarvan hij speciaal noemt een Engelsman en vier Portugezen. Voor ons van meer waarde is dat hij vlak vóór zijn aankomst in Aḥmadābād melding maakt van „den docter van de koning, die met Mirsa Minas cafele van Zourat mede gekomen was, (hem kwam) besoecken en verwellekomen, waer in onder anderen discoursz. vertelde, hij morgen of overmorgen van sijn meester eenigh volck te verwachten hadt, en verder sijde van t'samen met ons ter reijs begeven wilde”. Het is m.i. aan geen twijfel onderhevig dat hiermede de beroemde Fransman Bernier bedoeld is, die eind 1658 of begin 1659 in Suratte aankwam en die wij naderhand nog weer zullen aantreffen. Uit deze mededeling blijkt dat Bernier veel eerder in dienst van Dārā is getreden dan hij zelf wel wil toegeven.

Verstegen schijnt het ook met de andere officieren in het leger best te hebben kunnen vinden. Een enkele maal blijkt dit uit zijn mededelingen. Wanneer de veldtocht reeds haar hoogtepunt en daarmede tevens haar tragisch einde gaat naderen, heeft er een feestavond plaats ter ere van de toegezegde aansluiting van een leger van 5000 Rājputen, waarbij het ouderwets schijnt te zijn toegegaan. Verstegen schrijft nml. „desen nacht waren lustich met de nabab vrolijk, daer ons wel 3 dagen smerten dede”.

Begin februari besluit Dārā te velde te trekken naar Agra. Zoals reeds werd vermeld, had hij verlokkende aanbiedingen ontvangen van Jaswant Sing van Jodhpur, terwijl bovendien het gerucht de ronde deed dat het leger van Aurangzēb tegen Shujā' de nederlaag had geleden. Zo meent Dārā zijn kans te hebben en tegen het einde van de droge periode, wanneer heel Rājputānā ligt te versmachten, trekt zijn leger door dit even bergachtige als woestijnachtige gebied, waar voor een dergelijk leger geen drinkwater te vinden is, terwijl er overdag een temperatuur heerst van ver over de 100°. De tocht is dan ook dikwijls als moordend beschreven en in Verstegen's aantekeningen vinden wij vele passages die hierop slaan, zoals reeds de eerste dag na vertrek uit Aḥmadābād: „... vertrock naer Maessana, omdat er in't leger geen water te becomen was; ... maer alsoot laet op den avondt was en geen wech en kosten bekennen, mosten met ons leger in een open velt ons rustplaats houden, alwaer eten noch drincken te becomen was, dan een wijnich brack, bitterich water”. Twee weken later verzucht hij: „Desen dach en hebben geen water kunnen om (te) drincken

crijgen en wat een wijnich cregen was soo dick en drabbich, wanneer van 3 pond water 2 pond slijck uijt krijgen kosten, en dat om te sacken met azuijn noch mengen mosten, en stonck soo naer peerdepis dat ('t) niet om te drincken was". —

Daarnaast komen ook klachten voor over stof en over aanvallen der Coeli's, de vechtlustige bewoners van Rājputānā's bergen, die overal waar zij maar konden het leger aantastten. Maar ondanks dit alles vermeldt Verstegen ook 's konings jachtpartijen, met valken op hazen e.d. Een historisch belangwekkende mededeling is nog die welke hij boekt onder 23 februari 1659, de dag nadat in het leger bekend wordt dat Aurangzēb tegen Dārā optrekt, nml.: „soo als heden morgen vroegh int marsieeren geraeckten, wierde de goude kipesol voor onsen koninck Darasia gedragen en vant gehele leger ter gelijck en geluckwensingh voor Koninck uijtgeroepen".

Maar ondanks dit gaat het leger snel zijn ondergang tegemoet. Dit laatste wordt — vanzelfsprekend — niet meer beschreven. Wel doet Verstegen nog de mededeling „hebben voor de eerste reijs t' gehele leger en de stucken in order gestelt; wanneer des achtermiddachs den Coninck om te besichtigen quam neffens den prince en sijn bijhebbende vorsten, waerop lustigh vier gegeven wierd en om haer te coraseeren de coninck 15.000 R. vereerde". Maar dan zwijgt hij.

Dan, aan de vooravond van de slag bij Deorai, even bezuiden Ajmēr, is de situatie reeds hopeloos. Uit andere bronnen weten wij het einde; Dārā werd na een heldhaftige strijd van drie dagen verslagen en zijn leger spatte uiteen en een ieder zocht zich het vege lijf te bergen. Terwijl Dārā zijn legertroups in de steek moet laten, weet zijn trouwe eunuch Khwajah Maqul althans Dārā's vrouwen nog te redden; de trein moet hij echter prijsgeven en deze wordt door de soldaten en omringende bevolking geplunderd. Dārā vlucht naar Aḥmadābād terug onder misereabele omstandigheden. Bij deze stad gekomen, blijkt echter dat haar poorten voor hem gesloten blijven en zo moet hij met zijn vrouwen en kleine aanhang uitwijken naar Sind. Bij Aḥmadābād ontmoet hij nog Bernier, die hij opnieuw aan zich tracht te verbinden als arts voor zijn zieke vrouw, maar Bernier slaat dit aanbod af, zich beroepende op de onmogelijkheid een middel van vervoer te bemachtigen. Na een moordende tocht door Gujarāt langs de Rann en door Sind schijnt hij naar het fort Bhakkar te willen trekken, dat echter nog steeds voor hem wordt verdedigd tegen de troepen van Aurangzēb. Dit dwingt hem ook Bhakkar zijdelings te laten liggen; hij slaagt er in de Indus te passeren en vlucht in de richting van Perzië. Op deze vlucht zoekt hij een ogen-

blik onderkomen bij de zamindar van Dādar, Malik Jīwan, die hem grote dank verschuldigd was, daar Dārā diens leven tot twee malen toe had gered. Malik Jiwan verried hem echter aan de generaals van Aurangzēb, die hem gevangelijk met de zijnen voerden naar het fort Bhakkar, dat de strijd opgaf toen de gevangen prins daartoe opdracht gaf. Deze werd vervolgens naar Delhi overgebracht, waar hij op smadelijke wijze door de bazar's werd gevoerd, om enkele dagen later in de lusthof Khizzābād nabij Delhi te worden onthoofd op bevel van Aurangzēb, die thans onbetwist meester was van de troon.

Keren wij echter nog eenmaal terug naar Willem Verstegen, die na de slag van Deorai eveneens heeft getracht Ahmādābād te bereiken. Wij zijn hierover ingelicht door een mededeling in het werk van Manucci, een Italiaanse kanonnier uit Dārā's leger, die het gehele beleg van Bhakkar meemaakte, en in zijn *Storia do Mogor* een uitvoerig verslag heeft gegeven van de geschiedenis van de ongelukkige prins Dārā. In dit werk treffen wij een curieuze mededeling aan van de volgende inhoud: „het gebeurde ten tijde van Dārā's terugtocht dat de soldaten der overwinnaars die Dārā achtervolgden, stuitten op een wagen, waarin zich de Hollandse factor bevond, die in Dārā's trein meegetrokken was, in de hoop dat hij door het veld te kiezen, zou worden beloond voor deze bijzondere toewijding. Hij was nu op de terugtocht naar Ahmādābād. De soldaten vielen van alle zijden op de wagen aan en gaven hem bevel om zijn wapens en alles wat hij bezat over te geven. De factor was echter zo onvoorzichtig weerstand te willen bieden, door te grijpen naar zijn pistolen alsof hij wilde schieten, denkende op deze wijze zijn belagers af te schrikken. Maar op hetzelfde moment schoten deze een regen van pijlen op hem af, en op deze wijze verloor hij zowel zijn leven als de goederen die hij had menen te beschermen.”²⁵

Het bericht dat Winnincx naderhand naar Batavia zond, is geheel hiermede in overeenstemming. Wij vragen ons een ogenblik af hoe Manucci deze wel zeer gedetailleerde beschrijving van Verstegen's levenseinde heeft kunnen geven. Wellicht geeft een volgende zinsnede uit het rapport van Winnincx ons daartoe een sleutel. Hij zegt nml. dat behalve Verstegen ook Tombergen, een avontuurlijke zoon van een Vrijborger in Suratte, is meegegaan om zijn fortuin te zoeken „en deze conincliicken prins Darasecoer vruchteloos gedient heeft”, zonder dat hij nadere mededeling doet over diens verdere wederwaardigheden. Wij hebben reeds gezien dat Verstegen zijn verslag steeds in de 1e persoon

²⁵ MANUCCI, *op. cit.*, I, p. 344.

meervoud schrijft waaruit volgt dat hij niet alleen is geweest. Het heeft er dus alle schijn van dat Tombergen hem heeft vergezeld tot het einde en daarop met Dārā is meegetrokken tot Dādar, waar Dārā door verraad van Malik Jīwan in handen viel van de generaals van Aurangzēb. Hierover weet Manucci ons een andere hoogst merkwaardige mededeling te doen, waarin nog eens de Hollandse factor wordt genoemd, al betreft het dan een daad die in het verleden lag. Zij behelst het volgende: „op het moment van de gevangenneming van Dārā door de zamindar van Dādar, deed een vertrouwde slaaf van zijn vrouw nog een wanhopige poging om zijn meester te bevrijden. Hij begaf zich daartoe met een geschenk naar Malik Jīwan en bood hem dit plechtig aan. In de doek waarmede het geschenk was omhuld, had hij echter een pistool verborgen, dat hij wilde afvuren op de ontrouwe zamindar op het moment dat hij het geschenk overhandigde. De slaaf had Dārā verzocht hem het pistool toe te vertrouwen dat de Hollandse factor hem in Aḥmadābād had geschonken. Het was een waardevol wapen, geheel ingelegd met parelmoer, en het stond bekend als volkomen betrouwbaar. Met dit wapen beproefde hij zijn aanslag, doch deze mislukte doordat het wapen ketste, en hiermede was Dārā verloren.”²⁶

Wellicht is dit verhaal een legende, maar het curieuze feit is, dat Verstegen in een bepakkingslijst van één van zijn voertuigen melding maakt van een aantal kostbare voorwerpen, die kennelijk bestemd waren om te dienen tot geschenk of koopwaar, en hieronder vinden wij opgegeven: „een lang doosje met twee pistolen”.

Deze bepakkingslijsten hebben tenslotte nog een andere verrassing voor ons; onder de gewone bagage geeft Verstegen nml. een paar kisten op, en bij één hiervan staat vermeld: „een kistje van Geraerd”. Alleen dus de voornaam van een man, en wij hebben gezien dat de oudste zoon van Verstegen die voornaam droeg. Het komt mij voor dat wij hierdoor met stelligheid kunnen concluderen dat het boekje, dat het uitgangspunt is geweest voor deze studie, inderdaad moet worden toegeschreven aan die merkwaardige man, wiens levensgeschiedenis zulk een bont beeld te zien geeft: Willem Verstegen.

Dr. P. H. POTT.

²⁶ MANUCCI, *op. cit.*, I, pp. 348 sq.